

¿Tik matoya ke?

Por: Carlos Jonnathan Castro

In to tayekolis ka nochí to neneplí ta welilia, yejuán mosenchiwa ninwan oksekin tachijchiwalmej. Moneki se kimatis kanochí wan ton chijchiwalyot yetok tech to takualmej ika se kuali ta yekos ka istayo, chichiktik, o tsopek.

In tsopelik mosenchiwa ka in tsopek manelol. Ongakej oksekin tachijchiwalmej ton ta tsopeliliaj tech to neneplí.

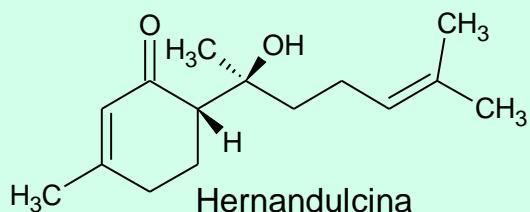
Ongakej okseki xiujmej ton maski amo kipiaj manelol tsopelik, kualkuij tsopelik kachi chikawak kampa se takua. In xiwit ***Phyla scaberrima*** ton mochiwaj ne wejka, moix mati nikan to taltikpak Mexico, ne oajaka, Veracruz, Chiapas, Morelos wan Puebla. kemej, **stevia** mejicana o tsopelik xiwit tech to semanawak Puebla.

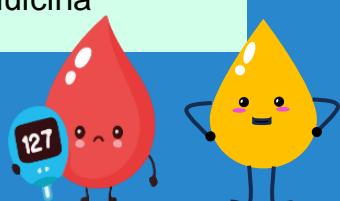
Francisco Hernández de Toledo (S. XV), achto kijtowa ke in tachijchiwal tsopek. Axkan mo matok ke kipia ton montsa hernandulcina. Nijin tachijchiwal kipia miak tsopelik.

Imagen: Carlos Jonnathan Castro Juárez

- Axkampa in mokulis den **hernandulcina** kemej tsopelikayot mochiujtok semi yanwik. Kemej se kijtos, kuali kikuiskej akonimej kiia tsopelik kokoxkayot o akonimej semi tomajkej.
- No ijkón akonimej ta tsopelikiaj, amo kin kokoxkayotiaj in takamej, kemej oksekin tsopelikayomej.

No ijkón mo itakia ke in hernandulcina kin yekmelawa in tsopelikayot wan chawakio tech in takayot. Taixtemowanij tekitij maj miak mochiwa in **hernandulcina**.

Tagan tik neki kachi tik matis den hernandulcina wan *Phyla scaberrima*, timits tataujtiaj taixtemo tech nijin teposmekat:

<https://doi.org/10.1002/cbdv.202100611>
<https://doi.org/10.1002/cbdv.202302095>
<https://doi.org/10.9755/ejfa.2023.3130>

Axkan tik matokejya ke in xiujyo kipia miak tsopelikayot amo kemej ton tikuij ika to takualis. ¡Timits tataujtiaj kachi xi taixmati wan kin yekpia in xiujyot!

CIENCIA EN LA SIERRA

Volumen 2. Número 10

2024